

A FARSANG MÚLTJA ÉS JELENE KÉT TÚRHÁTI FALUBAN*

Az északnyugati hármashatár közelében két túrháti magyar falu – Kökényesd és Csedreg – évszázadok óta ikertestvérként éli életét. A gazdasági és anyagi feltételek hasonlósága, az azonos felekezeti (római és görög katolikus) hovatartozás, az utóbbi évtizedekbeni házassági kapcsolatok összeszövődése adta és adja a két faluközösség egykori és mai szokásvilágának felteleteit.

Az alföldi falvak nagykultúrára épülő önellátó kis- és középparaszti gazdaságai, mint amilyen e két falu is, a gabonafélék, a napraforgó, a takarmánynövények mellett mindig helyet kellett adjanak a paraszti viselet, a hozomány kendervászon nyersanyagának megteremtéséhez. A kender feldolgozása itt is a legfontosabb télidei női elfoglaltság volt, melyhez a farsangidei alakoskodó, mókázó szokásrendszer társult.

A. A FARSANGOLÁS HELYE

A szösz fonallá sodrása többnyire két helyen folyt: részben otthon, a családban, és este a fonótársaságokban, melyek a nők családi állapota és nem az életkor szerint alakultak. Így külön voltak lányfonók és asszonyfonók, a menyecskék bármilyen fiatalok is voltak, az esküvő után már az asszonyfonókba jártak. A vagyoni helyzet a fonóközösségek kialakulását nem befolyásolta, ez csak házasságnál volt meghatározó. Az esti fonók nem csak munkahelyek voltak, hanem egyben a közösségi élet, a vígság, szórakozás színterei is. Itt találtak hallgatóságra, de sokszor innen indultak a farsangi alakoskodók, a „maskarások” (10). Csedregben, de néha Kökényeseden is farsangoltak még a házaknál is, főleg akkor, ha a lány valami oknál fogva nem ment a fonóba, valamint a lakodalmas házaknál, a lakodalmat megelőző estén.

* A zárójelben feltüntetett arab szám az adatközlőt jelöli.

B. FARSANGHIRDETÉS

A vízkereszttel záruló karácsonyi ünnepekör a farsang nyitányát jelentette. A templomból alig hazatérteket a tizenévesek farsanghirdetése kísérte. Kökényesden többnyire három csoport járt: egy a *Kisvégen*, a másik a *Faluban*, a harmadik pedig a *Jogosban*. Ezek a csoportok önszervező alapon alakultak ki, bennük 10–15 évesek vehettek részt, s 8–10 fiatal alkotott egy-egy csoportot. A résztvevők egy-két sor lovasszánhoz használt csengő- és *zürgős*ort vagy *pergőt* (kicsi kolomp), *kongót* (nagy kolomp) akasztottak magukra és a csordásoktól, gulyásoktól kért rövidnyelű ostorral csördítettek. Mivel az ostor vége, a *csapó*, mely a hangot adta, hamar elnyűtt, a csoport mindig pótcsapót is vitt magával, mellyel időközben lecserélte az elkopottat. A csordás nyáridőben egy-két csapót kötött, de ezzel a farsanghirdetők nem elégedtek meg, olykor 8–10-et is tettek az ostor végére, mert minél több volt rajta, annál nagyobb hangot adott az ostor. Mivel csördíteni nem mindenki tudott, ezért a csoport szívesen fogadta azt, aki ehhez értett, főleg ha még ostora is volt. Igyekeztek előre beszervezni a kondást is, aki kürtjével társult a fiatalokhoz. Ha a kondás nem akart a hirdetőkhöz csatlakozni, vagy nem is volt annyi kondás, ahány csoport, elkérték a kürtöt. Mivel a kürtnek nem volt *pipja*, csak egy nagyobb legény bírta megfújni, akit a csoport kért fel a részvételre.

A cél a minél nagyobb zajkeltés volt, jelezve, hogy a vallásos önmegtartóztató élet heteit a vidámság, a szórakozás, a házasságkötés hetei váltják fel.

Csedregben, kisebb falu lévén, két csoport alakult: egyik csoport a *Fő utcán* járt, a másik a *Csinált úton* (köves út, amely a falu szélén haladt át, Halmitól Tiszaújlak felé). A csoport kialakulása, zajkeltő eszközei azonosak voltak a kökényesdivel, csak itt az öblös hangú kolompokat *ladang*nak, harangnak, *bongónak*, a mélyebb hangú csengőt *mangónak* nevezték.

A farsanghirdetők az utcákon lassan haladva azok előtt a házak előtt álltak meg, sőt még az udvarra is bementek, néha egész a pitvarajtóig – főleg Kökényesden –, ahol 20–25 évesnél idősebb lány vagy fiú volt a családban, mintegy figyelmeztetve, hogy itt a farsang, a nősülés, férjhezmenetel, lakodalmak ideje. Ilyen helyeken a csengők, pergők, ostorok hangja mellé rigmusokat is kiáltottak:

*Akinek van szép jánya,
eressze a gulyára.* (14)

*Akinek van vén jánya,
csapja ki a gulyára.* (12)

A háziak nemigen vették jó néven ezt a „figyelmeztetést”, néha haragosan kizavarták a hirdetőket, de azért utólagos harag nem volt belőle. A gyerekek szüleire sem nehezteltek, mert tudták, hogy ez részlegesen komoly csupán, részben játék, hiszen a felnőttek nem rosszindulattal biztatták őket erre, egyfajta szórakozásnak tekintették. Volt, aki örült, ha hozzá is betértek, figyelmességnek tekintette.

C. A FARSANGOLÁS IDEJE

A farsangi időn belül csak meghatározott napokon maskaráztak. Ez mind a házakra, mind a fonókra vonatkozott. Vízkereszt utáni első este (január 7.) már farsangoltak, ha az nem esett a hét végére, mert szombaton és vasárnap este nem volt szokásban a beöltözés. Aki ilyet tett, *„hogy még az isten szent napján is bolondozott, azt ugyancsak megszólták”* (7). De nem farsangoltak az ezekben a hetekben levő ünnepeken, és az azokat megelőző estén sem, mint például a három püspök napján (Aranyszájú Szent János, Nagy Szent Bazil, Nazianzi Szent Gergely, görög katolikusok ünnepe), január 30-án, és gyertyaszentelő napján, február 2-án. Pénteken is inkább csak akkor mentek, ha szombaton valahol lakodalmat tartottak, habár ez nem volt gyakori jelenség, többnyire kedden és csütörtökön tartották a lakodalmakat. Az első este azonban csakis fiúk, férfiak mehettek, mivel ők *„szerencsét visznek a házhoz”* – tartotta a hiedelem.

D. A FARSANGOLÓK NEME ÉS ÉLETKORA

A farsangolás nem kötődött nemhez, de többnyire fiúk, esetleg fiatal férfiak, férjek vállaltak ilyen szerepet, de nem volt ritka a női szereplő sem. Homogén női csoportok csak a lakodalmas házakhoz mentek. Nem volt hagyományokkal szabályozott életkori határ sem. Leggyakrabban a 15–25 év közöttiek öltöztek be, de voltak farsangoló gyerekek és életük delelőjén levő 40–45 évesek is.

E. A FARSANGOLÁS MÓDJÁ

E két faluban játszott farsangi alakoskodó játékokat többféle megközelítésben lehetne rendszerbe szedni. Itt a résztvevők számát és azon belül a játék tematikáját vettük figyelembe. A farsangosok lehettek egyedül járók, vagy 2–3 fős és 6–10 fős csoportban szereplők. A résztvevők számát a szerep, a dramaturgia határozta meg. Csedregben a csoportos farsangolóknak mindig volt „bekérőjük”, aki előre bekopogtatott és „*Szabad bejönni egy pár farsangosnak?*”, vagy „*Szabad egypár cselédnek bejönni?*” (13 és 5) szöveggel kért bebocsátást. Nemleges választ a farsangolók csak ritkán kaptak, előttük az ajtó többnyire mindig nyitva állt, mind a fonókban, mind a lakodalmozóknál. Esetleg magánházaknál találtak zárt ajtókra, ha későn mentek, vagy ha a család fiataljai a fonóban voltak. A farsangolás ötletei, a csoportok kialakulása részben a baráti körben, másrészt a fonókban született, így a beöltözés is egy-egy családi háznál vagy a fonóházakban zajlott. A szerepvállalás a testalkatnak megfelelően történt: „*Kinek mi állt jól, ki tudta megjatszani, annak szeretett öltözni*” (9). Szívesebben jártak más falurészben, mint a lakókörzetükben, remélve, hogy ott nem ismerik fel őket. Volt, aki annyira kíváncsi volt, hogy letépte a maskarás kendőjét, vagy megpróbált alánézni.

F. A FARSANGI JÁTÉKOK LEFOLYÁSA

F.1. Egyedül farsangolók

F.1.1. Szellemet imitáló maskarások

Két túlvilági szellemfigura volt: a **halál** és az **ördög**.

Halál. Öltözete: fehér szoknya, fejére kalapszerűen egy fátyolszitát tettek, melyet egy nagy lepedővel átkötöztek, az egészen a szoknyáig betakarta. Arcát megvizezve erősen belisztezték, szájába alul-felül nagy krumpliból kivágott fogat tettek, melytől beszélni épp tudott, de a hangját eltorzította. A halálfigurára mindenki úgy emlékszik, hogy nagyon csúnya volt. Egyik kezében kis fehér faragott keresztet, a másikban fehér kardot (3), vagy fából készült kaszát (9) tartott. Az utcán és a házakba bemenne nagyokat visített, „*úgy megijedtem, mert addig még nem láttam halálnak öltözve senkit, az ágy háta mögé bújtam, a házban csipdeste a jányokat és visített, nagy fogai voltak. Én olyan 5–6 éves lehettem, ha jól emlékszem*” (7).

Ördög. Öltözete: fekete testhez simuló szűk nadrág, kabát, hátul lógó fark, fejére fekete harisnyát húztak, szeme körül kidíszítették, „*piros*

anyagból két szarvat tettek, mint egy piros paprika” (3), szeme, szája pirosra festve. Kezében kétágú villa vagy *„egy tepsí volt, nagyon vickádozott”* (9). A halál és az ördög gyakran együtt járt, az ördög verte a tepsit, a halál ezt a hangot követve táncolt, visított, *„volt, aki az ágy alá bújt, úgy félt”* (9).

Azokat a ruhákat, amelyeket varrni kellett, mint amilyen az ördögé is volt, eltették a színbe a rúdra, így a következő évben is tudták használni.

Habár ezek magányos szerepek voltak, a gyerekek egész serege követte őket, olykor még a házba is besurrantak utánuk. *„Volt, mikor az ilyen maskarások még egymástól is megijedtek, emlékszem, egy valaki nagy falábakon halálnak volt öltözve, mindenki szétszaladt az utcán”* (11).

F.1.2. Foglalkozást imitáló maskarások

Foltozó cigány. Öltözete: kopott ruha, kalap, tarisznya, benne bádóg, kalapács, foltozó üllő, mely seprűnyél vastagságú, 50–60 cm hosszú, egyik végén hegyes vasrúd, erre volt akasztva a tarisznya. *„Az üllővasat beverte a ház főgyibe, az asszony (mármint a ház asszonya) igencsak haragudott ilyenkor, de hát a fődet úgyis hét végén mázolták”* (14). Kalapácsával nagy zajt csapott, verte a bádógot, a *sparhettet*, rozsdaporos, gyakran kormos kezével a lányokat simogatta (volna).

Kovácsmester. Öltözete: munkaruha, vállán füzérre kötve ócska patkók, kezében kalapács, harapófogó. A házban a jelenlevőket akarta megpatkolni, a fogukat kihúzni, visongva futottak el tőle.

Végrehajtó. Öltözete: úriembernek öltözve, nyakkendővel, fején kalappal jelent meg, kezében nagy füzet és egy ceruza, elkezdett rekvirálni, összehányta az ágyat, a dunyhát, a szekrényben az edényeket, mindent megvizsgált, lefitymált, lebecsült. *„A háziak kezdtek vele alkudozni, s így megígértette, hogy mire még egyszer jön, addigra rendezik az adósságot”* (3). A foglalkók néha többen is voltak: *„kezdtek összeszedni ezt-azt, de volt, aki a laskanyújtóval kizavarta őket”* (9).

Katona. Öltözete: katonaruha, melyet a szabadságon levő katonáktól kért, fejére álarcot tett, a lányok mellé ült, simogatta, csipdeste őket, azok visongtak. Leste, nem ejtik-e el az orsót. Volt, mikor ebben a szerepben lányok maskaráztak.

F.1.3. Életkort, állapotot imitáló maskarások

Öregember. Öltözete: gubát, kucsmát vett magára, kenderszöszből szakállt ragasztott, hangját eltorzította, ő is a lányok mellé ült, akik pajzánul viccelődtek vele.

Terhes asszony. Öltözete: hasát kitömte egy pólyapárnával, a házba jajgatva lépett be, a hasát simogatta, egy széket kért, hogy leülhessen. Ha fiúk is voltak a fonóban, azt mondta, valamelyikre mutogatva, hogy az illető a születendő gyerek apja. Ezen aztán mindenki nagyot nevetett.

F.2. Két-három fős farsangoló csoport

F.2.1. Állatot utánzó maskarások

Mindig két-három személy játszotta.

Medve és gondozója. Az egyik legkedveltebb és így a leggyakrabban játszott csoportos maskarázás volt. Fő alakja a medve. Öltözete: kifordított barna bundás kabát, vagy két guba, egyet a lábára, egyet a kezére húzott, derekán összekötötték, de gyakori volt a szalmakötéllal betekert medve. Hosszúszálú szalmát megsodortak, és ezt testére, lábára, karjára csavarták, fejére barna harisnyát húztak, vagy kendővel beburkolták, tenyerét korommal kenték be, derekát lánccal kötötték át. A medvét egy hétköznapi ruhába öltözött személy vezette, egy másik pedig két kenyérsütő tepsit vagy rossz fedőt ütött össze. Csedregben a zajkeltő a beköszöntő szerepet is betöltötte. Bemenetelkor a medve négykézláb haladt, majd bent a zajra két lábra állt és táncolni kezdett, borogatott a lakásban. „*A házbelleket meg akarta kunérozni*” (fogdosni, ölelni) (1), de kormos lévén a „*mancsa*”, féltek tőle, „*beugrottak a vetettágyba*” (3), bármit megfogott, kormos lett.

A medvés maskarásokra, annak ellenére, hogy szórakoztatóak voltak, a háziak haragudtak, mert a szalma állandóan hullott, így távozásuk után takarítani kellett: „*voltak, akik épp ezért vállalták ezt a szerepet, élvezték, hogy másokat bosszantanak*” (13). Ez volt benne szerintük a mókás.

Kecske. Öltözete: felülről egy hosszú magyar zsákot húztak rá, a lába szabadon maradt, a zsák két csücskét összekötötték, ez volt a szarva, elöl pedig szintén összehúzták, ez képezte az orrát, szájánál pedig kivágták. Csedregben a kecskének fából faragtak szarvat. Egy kötélen egyik kezében rézkampót tartó bojtár vezette, másik kezében egy fej káposztával. A házban a kecske erősen mekegett és ugrándozott. A fonósokra rá akart ugrani, volt, mikor a bojtár fejni kezdte.

Ló. Öltözete: barna ruha, hátulra szöszből vagy lószőrből farkat kötöttek neki, fejét letakarták. A házba egy istrágon vezették, nagyokat nyerített, és a legidősebb lányt kinézve, ha amellet nem ült senki, oda telepedett. Mindenki tudta, miért, így nagy nevetés támadt.

F.2.2. Foglalkozást imitáló maskarások

Orvos és asszisztense. Öltözetük: fehér ruha vagy köpeny, mindenkit vizsgálni szerettek volna. Volt, aki vállalta, azt az orvos lefektette az ágyra, fölé hajolt, meghallgatta. Bontogatta volna a lányok ruháját, de ha erőszakoskodott, kizavarták.

Foltozó cigányok – cigánypár. Nem csak egyedül, csoportosan is jártak, ilyenkor az egyik kalapált az üllőn, a másik a spórt kalapálta. Volt, ahol levették a *blóderajtót*, s ha nem égett erősebben a tűz, még a csövet is kivették. Ilyenkor füst keletkezett, ők maguk pedig kormosak lettek, s igyekeztek mindenkit megfogni, megsimogatni: „*Volt, mikor a blóderajtót ellapították, másnap mester kellett megjavítsa, a csövet alig tudták visszatenni*” (3).

Fényképész. Két változata ismert.

Az első változatot 3–4 személy játszotta: a fényképész, a segédje, és egy-két rendező. Öltözetük: hosszú fekete kabát, fejükön kalap, „*arcukat tüllel takarták*” (8). Volt egy lábas fényképezőgépük, film nélkül, volt náluk egy kép s azt mutogatták. A házba bemenne a fényképész egy verses szöveget mondott:

*Ahol szükséges az ép ész,
menten itt a fényképész.
Egy fényképet összetenni,
Egy művésznek, ó, az semmi,
De ám a fénykép olyan fura,
Hogy ha nincs rajta figura,
Akár ember, akár állat,
Mindegy, hogyha rajta állhat.
Már csak egy táblót kell csinálni,
Vagyis, hogy hogy kell jól felállni.
A fényképész csupa lélek,
Barátságos arcot kérek. (8)*

Ezt követően egy-két csoportot mókásan beállítottak, és megígérték, ha kész lesz a fénykép, visszajönnek.

A második változatot három személy játszotta, a fényképész, a fényképezendő személy, és egy, aki a mustárt és a kolbászt vitte. A század közepén – melyről az emlékezők beszélnek – faluhelyen a mustárt kevésbé ismerték és fogyasztották, erre épült a móka. A házba lépés előtt a mustárt a fényképezendő személy nadrágjának fenekére kenték. A kolbászt a kezébe véve

mártott a mustárból, és egy széket kérve leült, majd enni kezdett. Erről készített képet a fényképész. A jelenlévők szörnyülködtek, az evő pedig jóízűen fogyasztotta a kolbászt, sőt másokat is kínált, a lányoknak pedig az ölébe akart ülni. Távozásuk után a szék ottmaradt mustárosan.

Ezt a figurát egy, a 40-es évek végén a faluban dolgozó kántortanító találta ki, és olykor ő is játszotta. A megbotránkoztató szerep miatt a pap felháborodva magához hívatta a tanítót, és arra kérte, ne járjon farsangolni, ez nem illik az ő státusához. Csedregben fényképész farsangosok nem jártak.

Koldus. Kétszereplős játék volt, a koldus és istápolója. Öltözete: elnyűtt rongyos, ócska ruha, arca eltakarva, lábán nem volt cipő. A házba egy tárgoncában tolta be a segítője, akinek arca szintén el volt takarva. „*A koldus reszketett, kifordította kezét és könnyörgött:*

*Aggyatok, aggyatok, amit isten adott,
a szegény kódnak aggyatok, aggyatok.*(9)

A háziak egy-két vaspénzt, szenes főtt málét nyomtak a koldus markába, volt, mikor megviccelték és forrón tették a tenyerébe. Ha két koldus találkozott – főleg ha ez valamelyik háznál történt –, akkor egymással viccelődtek, kérdezve, ki nagyobb koldus. „*Nekem még kódn diplomám is van!*” (9) – dicselkedett az egyik. A koldusokat hordóból vett „*itallal*” – káposztalével – is kínálták néha, így a háziak is bekapcsolódtak a mókázásba, ami a farsangolás közösségi jellegére utal.

F.2.3. Párkapcsolatot imitáló maskarások

Hívogató fiatal pár. Ünnepi öltözetet viseltek, a menyasszony szerepét is fiú játszotta, így még komikusabb volt. Ha lány vállalt ilyen szerepet, akkor szerepcsere állt fenn. A bekopogtatás után a következő szöveget mondták:

*Énáltalam, kendtek által
Jöjjenek a résen által,
Ha jönnek lesznek,
Ha hoznak, esznek.*(4)

Majd táncolni kezdtek a fonóbeliek énekére, hozzájuk mások is csatlakoztak.

Fiatal házaspár. Hétköznapi viseletben jártak, a menyecske kezében egy pólyás baba. A házba lépve a gyerekekkel mókázni kezdtek, a menyasszony az

urának a kezébe akarta adni a gyereket, aki nem akarta elvenni, mondván, hogy ez a gyerek nem tőle van. Végül ez is tánccal záródott.

F.3. Öt-tíz fős farsangoló csoport

Kotló csibéivel. Többgyerekes nő játszott, aki apró gyerekeihez még hasonló korú szomszéd gyerekeket is hívott. Öltözetük hétköznapi ruha volt, arcukat maszkírozták. Miután bementek a házba, a kotló maga köré gyűjtötte csirkéit, majd azok szétszaladtak, és mindenbe belecsíptek, lábaikkal kapirgáltak, senki nem beszélt, csak a kotló kotyogott, a csirkék pedig csipogtak. 5–10 perc után tovább mentek egy másik fonóházba, de az ilyen csoport gyakrabban járt az ismerősökhöz, szomszédokhoz is, mint a fiatal maskarások. Az eddig tárgyalt farsangolók közül ez a játék az, ahol a gyerekek is szerepelnek.

Táncsoport. Három-négy pár állt össze, itt a lányszerepet lányok játszották, arcukat maszkírozták, cigarettát is vittek magukkal. Bemelve azonnal táncolni kezdtek, a fonóbeliek is csakhamar bekapcsolódtak. A párok cserélték egymást, a farsangolók a fonóbeliekkel és a háziakkal is táncoltak. Mindig gyorsat, *ropogós*at játszottak, melyre ugrósat lehetett járni, közben énekeltek is. Egyes népdalok szövegét kiforgatták, megváltoztatták vagy újabb versszakot írtak hozzá. Például:

*1. Erdő mellett nem jó lakni,
Mert sok fát kell hasogatni,
Tizenhárom ölet meg egy felet,
Öleljen meg engem, aki szeret.*

*2. Elesett a tyúk a jégen,
Majd feláll a jövő héten.
Nyikorog az ajtó, jönnek rajta,
Felállott a kandúrmacska farka.
Nyikorog az ajtó, jönnek rajta,
Felállott a kandúrmacska farka.*

Lakodalmat játszó maskarások. A legtöbb szereplőt igénylő életfordulós játék. Mivel igen látványos, ezért a legszórakoztatóbbak közé tartozott. Az öltözetek a valóságot hűen utánozták: a vőlegény kalapot viselt, a kabátján mirtusz volt, a menyasszony fehérbe öltözött, kezében csokorral, a nyoszolyó lányok rózsaszínben voltak, komáknak szólították egymást a résztvevők, akik vállán komakendő volt átkötve. A násznagy és násznagné személyét a

konty és a vállon átvettet hárászkendő jelezte. A párok többnyire egymás szeretői voltak, de a szerepeket ebben a játékban fordítva vállalták. A fiúk női, a lányok férfiszerepeket játszottak. A papnak a templomból egy ócska miseruhát kértek, a harangozónak konzervdobozból füstölőt készítettek. Egyes csoportoknál még volt szakácsné, gazda, kántor is. Minden csoport citerásokat is vitt magával, akik kísérték a lakodalmas menetet. A beöltözöttek nem csak arcukat rejtették, takarták, hangjukat is eltorzították. Erre szolgált a szájba vett kis dió. Ehhez a játékhoz elég nagy helyre volt szükség, ezért, ha esetleg tudták, hogy lakodalmasok fognak jönni a fonóházhoz, az idősebbeket átküldték a szomszédba. „Menjenek, édesapám, át Bongyiekhöz, mert kell a hely, ne is jöjjenek haza hamar” (1) – emlékszik az egyik megkérdezett.

A farsangosok lakodalmi ceremóniája nem volt egységes. A visszaemlékezők különböző szövegeket mondtak el, de a komédiázás mindegyiknek alapsajátossága volt. Csedregben elől a bekérő ment, és ő lépett be elsőként a házba, s miután feltette a kérdést, „Szabad egypár farsangosnak bejönni?“, és a kérdésre igenlő választ kapott, az egész csoport bevonult. Kökényesden csak egyszerűen bekopogtak.

A ceremónia a templomhoz hasonló esketéssel kezdődött. A pap felszólítására a vőlegény elmondta esküjét:

*Én, Tarisznyás Ferkó,
Esküszöm a Jupiter bátyám nevére,
Hogy ezen lócs lábú, repedsarkú, blóder mejű, félszemű
Lányt szeretem. Szeretetből veszem feleségül.
Vele egerésem, vele verebésem,
Vele tűrök, vele gürcölök,
De legfőbbképpen vele hálok.*

Ezt követően a menyasszony esküdött:

*Én, Engilányi Borbála,
Esküszöm a Jupiter bátyám nevére,
Hogy*

A vőlegény esküjével azonos szöveggel folytatta, csak a lány szó helyett fiút mondott.

Folytatásként a papi áldás következett:

*Tegyen az isten benneteket boldoggá,
Mint a szender inát, földönfutóvá.
Most már rátok adom papi áldásomat,
Ami előidézi a ti hanyásotokat.
Szaporodásotok százegyig haladjon,
A halálos nyavalya veletek maradjon.
Nyíljon meg a mejjetek, mint a biblia,
Hogy olvasson belőle minden atyámfia.
Lepjen el titeket a tetű,
Mint a bibliát a betű.
Oldalatok legyen ajtófél,
Talpatok alatt fújdogáljon a szél.
Mostmár kívántam nektek sok minden jót eleget,
Végül a hideg leljen ki titeket.(3)*

Egy másik változatban a vőfély ment be elsőnek, utána a többi farsangoló és az övé volt az első szó:

*Figyelem, figyelem!
Elveszi Puha Kati Lány Mihályt,
Meglesz a lakodalom, malom előtti kedden,
Lesz abban hitvány libagágóság,
Kövér rucahápgóság,
Hat borjú vigyorgás,
Kerek vágás, kandállás (kandikálás).
Farkas esett a verembe,
Üsd az orrod a cseberbe.(9)*

A vőfély kezében egy tálkában (ez a vacsorai felszolgálatot imitálta) kor-mos lekvár volt, ha valaki odament és kíváncsiskodott személyét illetően, annak orrát beleütötte a lekvárba.

Ezután a pap megkérdezte a fiatal párt:

*Szeretitek egymást?
Menyasszony:
Szeretem, mint a kecske a kést,
Szeretem, mint a fene a malacot.*

Völegény:

*Szeretem, mint galamb a búzát,
Szeretem, mint gerlice a párvját.* (9)

„Ez néha igaz is volt, ha a lányt kényszerből adták a fiúhoz” (9). Ezt követően a pap szentelni és füstölni kezdett. Majd a koma kiáltott fel:

*Ha mindenütt ilyen jó pálinka vóna,
A buta is okosabbat szólna.
Ki e pájinkából jó csomót bekapott,
A német fajtából fődhöz vág vagy hatot.
De azért, hogy kínájjam, tőlem ne várjátok,
Békesség hozzátok, így köszönök rátok.* (4)

A násznép, s velük együtt a fonóbeliek vagy a háziak énekelni, táncolni kezdtek, még a pap is táncolt, a citerák kíséretében, sokszor a házbeliek is bekapcsolódtak. A zenészek a *karosládára* ültek, ha a citerák hangja erős volt, a láda rezonált, azt jelentette, a láda üres, ide nem érdemes nőszülni. Gyors, ropogós népdalokat játszottak:

*Fogd a kontyod, hogy ne lógjon,
Sej, hogy a hajtű ki ne hulljon.
Sej, hogy a hajtű ki ne hulljon.*

Vagy:

*Elvitte a víz a szappant,
Utána küldték a kappant.
Míg a kappan mászott,
A szappan elázott,
A folyóba.
Míg a kappan mászott,
A szappan elázott,
A folyóba.*

Vagy:

*A sárgadinnyének elfutott az inyja,
Minden barna kislány vigyázzon magára.
Vigyázzon magára a mai világban,
Hogy meg ne csalja őt a régi babája.*

A tánc közben a fonóbeliek fogdosták, tapogatták a farsangolókat, meg akarták tudni, hogy fiúval vagy lánnyal táncolnak-e. Két-három tánc után a lakodalmások búcsúzni kezdtek, a pap megint füstölt, de ilyenkor sokszor a korpa mellé a parázsra csípős paprikát is tettek. A füst igen kellemetlen, csípős lett, szidták a füstölőket, a lakást ki kellett szellőztetni, de vele együtt a meleg is kiment. A csoport az utcán haladva is énekelt.

Temetést imitáló maskarások. Szintén nagyobb számú résztvevő játszotta: halott, két halottvivő, pap, kántor, harangozó, három-négy sirató-asszony. A halottat egy két méter hosszú deszkán a két halottvivő vitte be a házba, a harangozó kezében füstölő, benne már izzó parázs, melyre a belépéskor mindjárt korpát tettek, és a pap körüljárva a halottat megfüstölte azt, közben egyházi énekek dallamára komikus szövegű énekeket énekeltek:

*Ha meghalok, fél oldal szalonna legyen a szemfedelem,
Kolbászból legyen a sírba eresztő kötelem.
A fejem fölé egy hordó bort tegyetek.
A lábamhoz egy hordó pálinkát tegyetek.
Szolgák, vezessétek a csapatot a szájamba,
Hogy szomjan ne menjek el a másik világba.
Cirkum dedérum Benedek Mártoné. (3)*

Majd a pap búcsúztatott és olyanokat sorolt, akiknek nem volt családjuk: „búcsúztatom Bordi Lászlótól és családjától, Filep Jani és Linkától, és családjától, Tóth Józsitól és családjától” (1). Ezután a halottat letették, a sirató-asszonyok mindjárt körülállták, és improvizált, gúnyos szövegű siratókat mondtak, a pap pedig szentelni kezdett. Néha véletlenül, olykor szándékosan a lámpát víz érte, az üveg szétpattant, sötét lett, ilyenkor mindenki kiszaladt. Ez ritkán fordult elő, de annál gyakrabban, hogy a „végén csípős paprikát, borsot tettek a füstölőre, ilyenkor még a halott is felugrott.” (3) Volt, ahol már előre tudták, hogy a füstölésből bosszúság lesz, így aztán a harangozót nem engedték be, „mindenki maradhat a helyén, mondta a vén Pofók, de a harangozó a füstölővel kifelé” (1).

A lakodalmak házak felkeresése külön sajátos színfoltja volt a farsangolásnak. Az egész falu tudta, hol készülnek lakodalomra, a fonóházakban ezt megtárgyalva született az elhatározás, hogy keressék fel a lakodalmak házat, és „segítsünk a szakácsoknak.” A lakodalmat megelőző este (hétfőn, szerdán vagy pénteken) került erre sor. A fonóházakban otthonról hozott, az ötve-

nes évek után az amerikai csomagokban érkezett mindenféle itt nemigen hordható ruhákba öltözve kimaszkírozták magukat – sok esetben csak a lányok vettek ebben részt –, kezükben fakanál, laskanyújtó, karjukon zöldséges kosárral indultak. Gratuláltak az örömszülőknél, és segédkezést imitálva próbáltak mókázni, a tésztagyúrásban részt venni. Elvették a laskanyújtót, pucolták a zöldséget, attól függően, hogy a háznál épp milyen munka ment, közben viccelődtek. A háziak pálinkával kínálták őket, „*töltött káposztával ritkábban*” (9), s a kosárba dióst, mákost tettek. A fonóházba viszont az ottmaradottakkal közösen fogyasztották el az adományt. A többi farsangos megkínálása nem volt szokásban, de néha a cukrozott máléból nekik is juttattak. Többnyire a lakodalmasokat és a koldust kínálták meg.

Gyerekek a farsangban. Talán senki nem várta oly kíváncsisággal a maszkásokat, mint a gyerekek. Találgatták, kik lehetnek az álarcok mögött, mindenáron a kendő alá szerettek volna nézni. Egy-egy emlékezetes játék még napokig beszédtéma volt, nem csak kicsinyek, de felnőttek között is. Egymás ruháit összecserélve ők maguk is farsangoltak. Többedmagukkal szomszédokat, rokonokat, esetleg fonóházakat látogattak, énekeltek, táncoltak, s a felnőttek segítettek nekik. „*Már nyolc éves koromban farsangoltam, egymást öltöztettük, de sokszor édesék is segítettek*” (10). Kísérői, kíváncsiskodói voltak az ifjak farsangoló csoportjának, az utcán fonóháztól fonóházig követték őket. A fonóházi farsangolás elmúltával a szülők biztatására a gyerekek még több éven át beöltöztek, szomszédoltak, sokszor épp a szülők nosztalgikus emlékeinek örömére.

G. A FARSANGVÉG

A farsangolás a húshagyó vasárnapot megelőző csütörtökön vagy pénteken este ért véget. A görög katolikusoknál vasárnap, a rómaiaknál hamvazószerdával kezdődött a böjt, de a vallási exogámia miatt húshagyó vasárnap után már senki nem farsangolt. A farsang utolsó estéjén nagy mulatságot rendeztek. Egy könnyebb testalkatú fiút halottnak öltöztettek, hordágyra fektették és a fonóházakat sorra látogatva siratták:

*Jaj, jaj, hogy hattál itt bennünket,
Ki dugja be ezután, ahol csorog, csepeg,
Tököd a blóderbe, te meg a terítőn,
Mindened hideg, csak a tököd meleg.* (9)

Ezt követően sírva kimennek.

A farsang végén, húshagyó vasárnap mindkét faluban bált rendeztek, melyen az elkövetkezendő böjti időszak tudatában a falu nagy többsége részt vett. A bál szervezője egy idősebb fiúkból álló csoport volt, az 50-es években pedig már a falu kultúrházának igazgatója. Kökönyesden a kultúrterthon, Csedregben pedig ennek hiányában az iskola volt a rendezvény színhelye. A faluban nem lévén zenészek, zenekart Halmiból fogadtak. A 60-as évek végén 300–400 lejt fizettek a reggelig tartó szolgáltatásukért. A honorárium mellett a zenészeket este 7 óra körül egy-egy fiú elvitte vacsorázni, akit ingyen belépésre jogosítottak fel párjával együtt. Ugyancsak ingyen ment be az is, aki éjfélkor vendégelte meg a zenészeket. Ekkor mindenki hazament, s a lányos mamák meghívták lányuk kísérőjét is házukhoz. Egy órás pihenő után a tánc folytatódott és hajnali 4 óráig is eltarthatott.

Ezzel a mulatozás, a farsang időszaka véget ért. Szigorú hathetes böjt következett, mely nem csak az étkezésre vonatkozott, hanem a szórakozást, az otthoni éneklést, citerázást is tiltotta. *„Böjtbén anyám még a citerát is leterítette, nehogy ha valaki hozzáér, megpendüljön”* (9). Ilyen szigorúan tartották a böjti tilalmakat.

H. A FARSANGOLÁS TILTÁSA

A trianoni események következtében e két falu területe határszélé vált. Az itt állomásozó határőrség és csendőrség a farsangolást vissza akarta szorítani, elrendelte, hogy kilenc óra után senki se járjon az utcán, de az is megesett, hogy egészében betiltották. A határőrök féltek a kémektől, csempészekről, mondván, hogy nehéz ellenőrizni, ki rejlik az álarcok mögött. A háború ideje alatt a kakastollasok a farsangolás leple alatt esetleg előfordulható lopásokat akarták megelőzni. A fiatalság azonban nem adta fel, túljárt a hatóságok eszén. *„A 30-as évek végén sokszor már a kert alatt kellett mennyünk, a kerítések ki voltak csinálva, hátul, a kisajton jutottunk be”* (13).

I. A FARSANGOLÁS MEGSZŪNÉSE

A 60-as évek elején e két faluban is beindult a kollektivizálás, mely a paraszti közösségek évszázados életrendjét megbontva, mind a kendermunkát, mind a fonó és a – részben – ehhez kapcsolódó farsangolás szokását el-

sorvasztotta. *„Emlékezetem szerint a farsangolás 1964–66-ig tartott”*(12). Már az 50-es években voltak jelei a farsangi mókázások átértékelődésének: *„lakodalmas csoport az én időmben már nem volt”* (12) – mondja egy emlékező, ami a régi szokások bomladozásának jeleként fogható fel.

J. A FARSANG NAPJAINKBAN

Ha a maskarázás el is múlt, a farsang, mint az év jeles periódusa ma is élénken él a faluközösség tudatában. Az idősebbek elmesélik az egykori farsangok hangulatát, az akkori fiatalság mókázásait, az önmagát szervezni és szórakoztatni tudó közösségi életet. A maszkos szórakozás napjainkban már csak az általános iskolások bálozására szorul vissza. 1965-ben az első végzős nyolcadik osztály szervezte az első álarcosbált, mely azóta egyetlen évben sem maradva ki hagyománnyá vált. Ezt is húshagyó vasárnapon rendezik, s napjainkra egy több generációt megmozgató rendezvénné nőtte ki magát, mivel a mai szülők sokszor saját gyermekkorukat megélve szemlélik gyermekeik szórakozását azon a délutánon. Este annyi a jelenlévő, mint az idősek által emlegetett egykori bálokon, egyetlen különbség talán az, hogy míg ott zenészek húzták a talpalávalót, ma a gépi zene biztosítja a szórakozást. Az esti bált is a nyolcadik osztályosok szervezik, ez egyben a nagykorúsítás jele is, ők is részt vesznek a bálon. Bár a böjt szokásvilágának szigora enyhült, lakodalmat, zenés-táncos rendezvényt, bált, diszkót, katonabúcsúztatót húsvétig ma sem tartanak.

K. A FARSANGOLÁS HIEDELEMVILÁGA

Hasonlóan az élet más területéhez, a farsangolásnak is megvolt a maga hiedelemvilága. A néphit szerint elsőként csak férfiember mehetett farsangolni, mert az szerencsét hozott a házra. A szombati és vasárnapi farsangolóról azt tartották, hogy az rossz lelkű, az ördög lakozik benne. Azt is figyelték, milyen maskarákból van több. Ha sok állatalakoskodó volt, akkor hittek, hogy szerencséjük lesz abban az évben az állattartást illetően. Ha több halottas játék szerepelt a farsang keretében, félték, hogy az ott levők közül elhalálozik valaki, sőt erre egymásnak visszaemlékezésből még példákat is mondtak, ezzel mintegy erősítve a hiedelemvilágot. Ha terhesek jöttek, akkor gyerek születését jósolták; ha násznép jött, több házasságot. Vajon ki ki-

vel? – kérdezték. Örültek, ha lónak öltözve jött valaki, mert „*azt tartották, hogy a vénlány már azt sem bánja, ha lólabú fiú is jön, csak férjhez meheszen*” (9). A fiúk is tudva ezt, ha lónak öltöztek, megfigyelték, melyik lány a legidősebb, és mellé ültek. Ilyenkor vidám kuncogással jelezték a közösség ki nem mondott gondolatát.

L. VÉGSZÓKÉNT

Az év legvidámabb heteit a farsangi maskarázás jelentette mindkét faluközösség számára. A fiatalság titkolt izgalommal várta az esti látogatókat, sokan megvalósítandó ötleteken törték a fejüket, mert a hagyományos figurák, dramatikus játékok új elemekkel, improvizációkkal folyamatosan gazdagodtak. Néha egyetlen egy személy tíz alkalommal is felöltözött a farsang idején: „*azt élvezte, hogy mások hogyan szórakoznak rajta*” (11), így meg tudta figyelni, hogy a fonóháznál milyen kapcsolatok alakulnak, ki ki mellett ül, ki az, aki még szabad, hogy az elkövetkezendőkben esetleg párt válasszon magának. Voltak, akik presztízs kérdést csináltak a farsangolók jövőveteléből. „*Nagyra vótak, akikhez gyakran mentek*” (10). Esténként öt-hat csoport is alakult, bejárták az egész falut. Habár a két falu között kicsi a távolság, egyikből a másikba ritkán jártak át farsangolni. Kivételt képeztek azok, akik a szomszéd faluba jártak udvarolni: „*régen kiszólták, aki más faluba nőült, ritka vót, aki helybe nem talált magának, az a falu szájára került*” (10). Volt, mikor az anyák is beöltöztek, hogy lányukat, vagy annak egy kapcsolatbeli vetélytársát megfigyelhessék, esetleg azt a fiút, aki a lányukhoz jár, így szerevezve tudomást a fiatalok közötti viszonyokról.

Ha a farsangi játékok alakjait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a századelő faluéletét tükrözik. Az életfordulók eseményeinek, az emberi élet jellegzetes stációinak, a nép körében dolgozó mestereknek a parodizálása, az állatok viselkedésének ember általi megjelenítése szolgáltatta a farsang figuráit, a dramatizálhatóság lehetőségét. Ebbe a hagyományvilágba a század közepén új elemek épültek be (pl. a fényképész, az orvos, az asszisztensnő alakja). Mindezek a 60-as évek elején kieroszakolt gazdasági szerkezetátrendezéssel igen rövid idő alatt elhaltak.

Hasonlóan más népszokásokhoz a farsangi ünnepkör esetében is kimutathatók az új elemek, a változások, amelyet egy természetes folyamatnak tekinthetünk.

ADATKÖZLŐK

1. Csinos László (1915) Kökényesd
2. Kardos László (1917) Csedreg
3. Kocsán József (1923) Kökényesd
4. Kovács Bálintné sz. Szuhányi Mária(1914) Kökényesd
5. Lukács Antal (1925) Csedreg
6. Miklovics Sándor (1933) Csedreg
7. Orosz Mihályné sz. Peleskei Mária(1919) Kökényesd
8. Simon Gábor (1932) Kökényesd
9. Simon Jánosné sz. Kegyes Mária (1943) Kökényesd
10. Simon Istvánné sz.Luzsinszki Mária (1923) Kökényesd
11. Szemák Zoltán (1926) Kökényesd
12. Varga Ferencné sz. Pap Irén(1944) Kökényesd
13. Zapku Miklós (1928) Csedreg
14. Zapku Miklósné sz. Tatár Juliánna(1922) Csedreg

Az adatgyűjtés ideje: 1997 február.

